

महात्मा फुले यांच्या स्त्रीविषयक विचारांची प्रासंगिकता' एक राज्यशास्त्रीय अध्ययन'
डॉ. आर. पी. करोडकर, शिवाजी महाविद्यालय, गडचिरोली.

भारतीय राज्यघटनेतील दहा मुलभूत घटकापैकी स्त्री-पुरुष समान हा घटक फार महत्वाचा आहे. मनुष्य सर्व प्राण्यापेक्षा श्रेष्ठ आहे. आणि सर्व मानवामध्ये स्त्री श्रेष्ठ आहे. महिला आणि पुरुष जन्मापासून मूक्त आहेत. म्हणूनच दोन्ही अधिकारांना समान हक्क उपभोगण्याची संधी मिळाली पाहिजे. महात्मा जोतीराव फुले यांना स्त्रीमुक्तीचे अर्धयू मानले जाते. त्यांनी स्त्री-पुरुष समानतेचा पाया रचला. एकोणविसाव्या काळातील स्त्रीयांची दुरावस्था, तत्कालिन समाज तसेच विसाव्या शतकाच्या मध्यकाळात निर्माण झालेल्या भारतीय प्रजासत्ताक राज्याचे अधिष्ठान म्हणून आवश्यक असलेल्या आणि मूलभूत मानवी हक्काच्या आधारावर निर्माण झालेल्या नव्या भारतीय समाजरचनेच्या स्थापनेस आवश्यक असलेली, मानवी समतेचा पुरस्कार करणारी आणि जातीभेद, धर्मभेद यांना नाकारणारी विचारसरणी महात्मा जोतीराव फुले यांनी सांगितली.

भारतातील स्त्रीयांची उन्नती व्हावी यासाठी महात्मा फुले यांनी आमरण लढा दिला. भारतीय स्त्री ला अनिष्ट रुढी परंपरांच्या विळयातून मूक्त करून तिची प्रतिष्ठा तिला पुन्हा प्राप्त व्हावी यासाठी महात्मा फुले यांनी वैचारिक लेखन केले. व प्रत्यक्ष कृती सुध्दा केली. स्त्रीमुक्तीचे दाता, थोर कांतीकारक, समाजसुधारक म्हणून त्यांना ओळखले जाते.

स्त्रीयांना एक त-हेचा नियम लागू करणे व पुरुषांना दुसरा नियम लागू करणे हा निव्वळ पक्षपात होय. स्त्री-पुरुष समानता असावी असे विचार महात्मा फुले यांचे होते. संविधानाच्या माध्यमातून सामाजिक बिजे रुजविणारे महात्मा फुले हे ख-या अर्थाने नवभारतीय समाजव्यवस्थेचे शिल्पकार ठरतात. महात्मा जोतीराव फुले यांनी आपल्या स्त्रीविषयक चिंतनातून भारतीय स्त्रियांच्या उज्वल विकासाच्या मार्गाची पायाभरणी केली. भारतीय स्त्री ही जीवनाच्या विविध क्षेत्रात आपली कार्यक्षमता सिध्द करित आहे. उंच उंच शिखर पार करून आपले कार्य करित विविध क्षेत्रात आपली कार्यक्षमता सिध्द करित आहे. उंच उंच शिखर पार करून आपले कार्य करित आहे. पिढ्यानपिढ्या अंधारात जीवन काढून, बंदिस्त राहून, सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक, सांस्कृतिक बंधने झुगारून आज स्त्री आत्मजनाच्या प्रकाशात उभी आहे. ती केवळ तिच्यात झालेल्या बदलामुळे, शिक्षणामुळे महात्मा जोतीराव फुले आणि सावित्रीबाई फुले यांनी स्त्री-शिक्षणाचा वसा घेतला. व स्त्रीमुक्ती साठी अतोनात कार्य केले.

भारतीय संविधानानुसार स्त्री-पुरुषाला समतेचा अधिकार कायदानुसार मिळाला. "स्त्री म्हणजे दोषाची खाण" केवळ "चुल आणि मुल" एवढे अस्तित्त्व स्त्रीचे होते. परंतु कायदाने शुद्रातिशुद्र मानली गेलेली स्त्री आज समाजाच्या व पर्यायाने राष्ट्राच्या विकासात भागीदार ठरत आहे.

महात्मा जोतीराव फुले यांचे शिक्षण व अभ्यासक्रमातून प्रकट होणारे विचार स्वातंत्र्य, समता आणि बंधूभाव या त्रयीवर नितांत भरवसा ठेवणारे आणि सामाजिक विषमतेच्या विरोधात आवाज उठविणारे होते. त्यांना महाराष्ट्राचे मार्टिन ल्युथर म्हणून ओळखले जाते. ते मानवतावादी विचाराचे होते. त्यांनी मेकॉलेच्या खलित्यास कडाडून विरोध केला. 'शिक्षण हे वरच्या वर्गापासून खालच्या वर्गापर्यंत पाझरत आले पाहिजे' या विचाराला फुलेनी विरोध केला. 'प्रथम खालच्या वर्गाला शिक्षण देऊन नंतर वरच्या वर्गातील लोकांना शिक्षण द्यावे'. 'आधि पाया व नंतर कळस' अशा पध्दतीने शिक्षणप्रणाली असावी. स्त्रीशिक्षणाचा पाठपुरावा महात्मा फुले यांनी केला. पूर्वीच्या काळात अशी परिस्थिती होती की त्या काळामध्ये स्त्रियांना शिक्षण घेणे म्हणजे अधर्म करणे होय. त्यामुळे स्त्रियांसाठी शिक्षणाची दारे कायमची उघडली जावी म्हणून महात्मा फुले यांनी स्त्री-शिक्षण मोहिम हाती घेतली.

स्त्रियांच्या सामाजिक, आर्थिक, राजकीय क्षेत्रामध्ये वाढ झाली. तिने आधुनिक दृष्टिकोनाची कास धरली व दुस-या बाजूने विचार केला तर शिक्षण व आर्थिक सुबत्ता यांचा मेळ घालून तिने आपला विकास साधला. आजची स्त्री ही विज्ञान व तंत्रज्ञानाच्या युगात वावरत आहे. पुरुषाच्या बरोबरीने सर्वच क्षेत्रात वावरत आहे. भारताचा विकास हा ख-या अर्थाने स्त्रियांच्या सामाजिक, राजकीय, आर्थिक सक्षमीकरणावर आधारित आहे.

आधुनिक जगात कार्यरत असणा-या स्त्री-जीवनाला अनेक संकटाला सामोरे जावे लागते. ही असुरक्षितता कमी करण्याच्या दृष्टीने राज्यसंस्थेची भूमिका महत्वपूर्ण ठरते. स्त्रिप्रश्नांच्या सोडवणूकिसाठी राज्यसंस्थेने अनेक नियम व कायदे अमलात आणले आहे. संबंधित शोधप्रबंधात महात्मा फुले यांचे स्त्रीविषयक विचार व राजकारणातील प्रवेश, स्त्रीयांचे शिक्षण, रुढी, प्रथा, परंपरा, विज्ञान व तंत्रज्ञान, स्त्रीयांची झालेली प्रगती, राष्ट्राच्या विकास, एकोणविसाव्या शतकातील प्रबोधन, विसाव्या शतकातील भारतीय स्त्री, महात्मा फुले यांनी केलेले कार्य इत्यादी संशोधनासाठी निवड करण्यात आली.

● संशोधन पध्दती :-

प्रस्तुत संशोधन करण्यासाठी वर्णनात्मक आणि विश्लेषणात्मक या पध्दतीचा उपयोग करण्यात आलेला आहे. सदर संशोधनाचा विषय सामाजिक ज्ञानाशी निगडित असून हे संशोधन सैध्दांतिक स्वरूपाचे आहे. संशोधन करण्याकरीता संशोधन पध्दती आवश्यक आहे. समाजाच्या विविध पैलूंचा अभ्यास करून तपशील मांडला आहे.

- संशोधन साहित्य :-

स्त्रीजीवनाच्या विभिन्न पैलुंशी संबंधित तिच्या विविध प्रश्नांची मांडणी करणारे विपूल लेखन झालेले आहे. अशा चिकित्सक व संशोधनपर लिखानाच्या आढावा घेण्यात आलेला आहे. त्यामध्ये स्त्रीवादी विचारवंत, जे.एस.मील फेडरिक एंगल्स, बुल्स्टन क्राफ्ट तसेच अभ्यासक, राजा राम मोहन रॉय व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, राजर्षी शाहू महाराज, महात्मा फुले यांच्या साहित्याची मांडणी करून परामर्श घेण्यात आलेला आहे.

- संशोधन विषयाची उद्दिष्ट्ये :-

प्रस्तुत संशोधन विषयाची पूढीलप्रमाणे उद्दिष्ट्ये ठरविण्यात आली.

1. महात्मा जोतीराव फुले यांच्या स्त्री विषयक चिंतनाचे अध्ययन करणे.
2. वर्तमान काळातील महिला सक्षमीकरणात संबंधित तत्त्वज्ञानाचे महत्व अभ्यासणे.
3. महिला विषयक कायदे, कार्यक्षेत्र इत्यादी भूमिका तपासणे.
4. भारतातील सामाजिक, राजकीय, आर्थिक, धार्मिक परिवर्तन अभ्यासणे.
5. एकविसाव्या शतकात जागतिकीकरणामुळे निर्माण झालेल्या स्त्रियांच्या समस्यांचा आढावा घेणे.

- निष्कर्ष :-

1. महात्मा फुले यांची सर्वकष मांडणी ही जनहिताची आहे. समाजजिवनाच्या समूह रचनेशी निगडित आहे. यामध्ये वंचित वर्गाचाच नाही तर संपूर्ण स्त्री समूहाचा हूंकार प्रस्थापित केला आहे.
2. फुले यांच्या कालखंडातील स्त्रीशिक्षणात प्रसार, सत्यशोधक समाज निर्मिती, कामगार चळवळ, शेतकरी चळवळ, संस्थात्मक उभारणी इत्यादी महत्वपूर्ण ठरली. संस्था आणि व्यवस्थेच्या माध्यमातून सर्व प्रश्न सोडविले जाऊ शकतात असा मूलभूत आधार तत्त्वविवेचनाचा ठरतो.
3. अस्पृश्य समाजातील वर्गावर होणारे अन्याय-अत्याचार याविरुद्ध आवाज निर्माण करण्यात यशस्वी ठरले. बळकट विचार धारा महात्मा फुले आणि सावित्रीबाई फुले यांनी दिली.
4. महात्मा फुले यांनी ज्या-ज्या घटकांना स्विकारले त्यामध्ये परिवर्तन झाले हे सिद्ध होते.
5. महात्मा फुलेंनी उघडलेल्या स्त्रीशिक्षणाची दालने केवळ महत्वपूर्णच नव्हे तर भविष्यकालीन प्रगतीचा दिशेने निश्चित ठरणारी ठरली.
6. श्लोषित वर्गाचा विकास झाला. सर्व प्रकारचा भेदभाव नष्ट करण्यात यश आले. महिलांना स्थान असेल तर राष्ट्राचा भान असेल.
7. तर्कवाद, विवेकवाद, बुद्धीप्रामाण्यवाद आणि कायदा या घटकांच्या आधारावर विचारविश्व उभे आहे.
8. 10 डिसेंबर 1948 हा 'मानवी हक्क' दिन म्हणून साजरा होतो. नैसर्गिक हक्कांचे लढे महात्मा फुले यांच्या चळवळीचे वैशिष्ट्ये होय. त्यांनी नैसर्गिक हक्कांना संरक्षण दिले.
9. वर्तमानकाळातील धार्मिक विश्लेषण बघता, महात्मा फुले यांनी माडलेले तत्त्वज्ञान धर्मनिरपेक्ष होते. धर्माची बंधने तोडून मुक्त विचार प्रणाली मांडली ही बाब स्त्रियांच्या बाबतीत महत्वपूर्ण ठरली स्त्रियांची सामाजिक गुलामगिरीतून मुक्तता होण्यास हातभार लावणारी ठरली आहे.

- संदर्भ ग्रंथ सुची :-

1. सार्वजनिक सत्य ,धर्मपुस्तकद्व महात्मा फुले, समता प्रकाशन – प्रदीप गायकवाड
2. महात्मा फुले, साकेत प्रकाशन – शंकर कराळे
3. गुलामगिरी, मुनागण प्रकाशन – महात्मा ज्योतीबा फुले